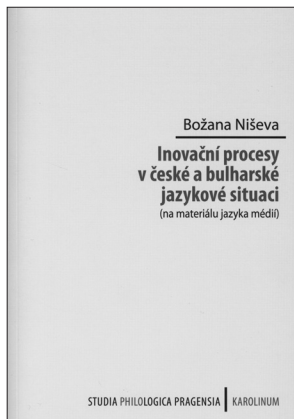

ПОЛЕЗНО ИЗСЛЕДВАНЕ, СЪПОСТАВКА И АНАЛИЗ НА ИНОВАЦИОННИТЕ ПРОЦЕСИ В БЪЛГАРСКИЯ И ЧЕШКИЯ ЕЗИК

Božana Niševa: *Inovační procesy v české a bulharské jazykové situaci (na materiálu jazyka médií)*. Praha, Karolinum, 2014, 182 s.

Още в заглавието си монографията на Божана Нишева подсказва обширния въпрос за това какво ново се случва в днешната чешка езикова ситуация, и какво – в българската. Отговорите, които авторката предлага, са конкретни и лингвистично обосновани.

В съвременната езикова ситуация в България – а и в редица други страни – като най-отчетливи се възприемат промените в речниковия състав. Б. Нишева основателно избира за обект на анализа си именно лексиката. Промените в тази област са динамични, тя се развива и „обновява“, в нея протичат множество синергично свързани и конкуриращи се лексикални и словообразователни процеси, проявяват се разнообразни нови тенденции. Само по такъв начин езиците могат да отговорят на актуалните комуникативни потребности на обществото в началото на новото хилядолетие. Развойната динамика засяга най-чувствително медийната комуникационна сфера и поради това авторката се ориентира – както се посочва в подзаглавието на книгата – към езика на медиите, и по-точно към широката и разнообразна област на печатните периодични издания. За да постигне възможно най-пластична картина, Б. Нишева прилага методите

на сравнителния анализ. Родният език на авторката – българският, и чешкият, т.нар. „втори език“, който тя владее отлично, са изключително подходящи за съпоставка, тъй като това са два славянски, т.е. генетично близки езика, между които в резултат на историческото развитие се установяват значителни структурни разлики. При протичането на „иновационни“ процеси в лексиката им днес различаващите се в исторически план развойни пространства (средноевропейското и балканското) несъмнено се сблъскват по *различен* начин със съвременното пространство, определено като „глобализирано“. Именно сравнителният анализ на този сблъсък е същината на монографията. Високата му стойност се обуславя от факта, че той не просто и не само регистрира отделни езикови явления, а предлага *системен* поглед към протичащите промени. Тъкмо заради системността си книгата на Б. Нишева се нарежда сред най-значимите трудове, благодарение на които неологията и неографията, традиционно принадлежащи към приоритетните теми на българската бохемистика и чешката българистика, се придвижват с още една голяма крачка напред.

Книгата на Б. Нишева е написана на чешки език. В първоначалния си вид тя възниква като докторска дисертация в пражката академична среда и под непосредственото влияние на чешката езиковедска школа и на чешкото езиковедско мислене. Затова е съвсем обяснимо, че авторката изхожда от теоретични и методологични позиции, вписващи дисертационния ѝ труд в контекста на чешката функционално-структурна лексикография. Позитивно влияние върху изследователската работата на Б. Нишева оказва, от една страна, детайлното познаване на най-новите научни приноси в областта на чешка лексикология, а от друга, непосредственият достъп до чешки езиков материал от публикувани тео-

ретични проучвания и лексикографски издания, от лексикални архиви и електронни корпуси, както и възможността за допълването му чрез собствена ексцерпция от чешки източници. Впечатляваща е също така ориентираността на Б. Нишева в българистичната, а и в славистичната литература, наред с демонстрираната от нея прецизност в работата с българските езикови данни, предмет на съпоставката. Подходът ѝ е последователен, непротиворечив и целенасочен.

Публикуваното монографично изследване се състои от шест глави. Първите три от тях са по-кратки и са посветени на общотеоретични въпроси – дефинирани са термините (Глава I), представени са методите на изследване (Глава II) и е резюмирано състоянието на съвременната славянска лексикология и лексикография, както и на славянското словообразуване (Глава III). Следва същинската аналитична част, състояща се от три глави и изчерпателно заключение, обобщаващо резултатите от изследването. В края са поместени показатели на анализирания чешки и български езиков материал (обхващащи над хиляда и сто лексеми за всеки от двата езика), именен и предметен показалец, библиография на цитираната литература, списък на източниците на езиковия материал и обстойно резюме на английски език.

Към кои иновационни процеси е насочила вниманието си Б. Нишева, как ги йерархизира и какви прилики и разлики между българския и чешкия език тя открива?

В Глава IV авторката разглежда последователно четирите пълнозначни части на речта – съществителните и прилагателните имена, глаголите и наречията, и основните тенденции в проявите на словообразователна динамика при тях. На интернационализацията авторката противопоставя балансиращата тенденция към национализация, на тенденцията към интелектуализация – тенденцията към демократизация, т.е. тя поставя в опозиция тенденцията към абстрактност и съответно към експресивност на изказа, спира се също така на отделните словообразователни на-

чини (деривация, композиция), засяга въпроса за неосемантизацията, акцентира върху прагматично-стилистичните процеси. Още в началото Б. Нишева определя като най-значими проявите на тенденцията към интернационализация, водещи до рязко количествено нарастване на съществителните имена с произход от английския език, предимно от различни любителски и професионални сфери. Според авторката англицизмите са повече в българския, отколкото в чешкия език. Този факт тя обяснява с аналитизма на българския език, в който решаваща за по-нататъшното функциониране на английските заемки е родовата им адаптация (с. 42). За разлика от това в чешкия се налага не само морфологична, но и словообразователна адаптация на англицизмите. Иначе казано, в сравнение с чешкия в българския език процентът на словообразователно неадаптираните англицизми е по-голям. Аналитизмът на българската именна система се изтъква като важен фактор, определящ различията между двата езика, и в редица други случаи, например при експресивните названия (в българския повече експресивни имена се образуват чрез деривация, а в чешкия чрез композиция), както и при абстрактните изрази от терминологичната и от т.нар. културна лексика. Подобна е и ситуацията при прилагателните имена. В анализирания български езиков материал броят на новообразуваните чрез деривация или композиция прилагателни е по-малък в сравнение с чешкия, но от друга страна, в езика както на българските, така и на чешките меди нараства броят на неизменяемите прилагателни и на изразите, употребявани в синтактичната позиция на атрибута, нерядко с неясна морфологична принадлежност. По-нататък словообразователните парадигми се допълват от деадективни наречия, мотивационно свързани с относителни прилагателни имена от основи на чужди по произход съществителни. В езика на медиите бързо се увеличава и броят на глаголите, кореспондиращи с интернационални заемки, но и в този случай между двата езика има съществени разминавания. Регистрирани са например

значително повече български, отколкото чешки двувидови глаголи. Авторката дава брилянтно обяснение на това обстоятелство, обвързвайки го с различията, засягащи характера на категориалния вид на глагола в двата езика.

Глава V е посветена на специфичните словообразователни процеси при съществителните имена. Тук Б. Нишева акцентира върху явлението, което смята за „една от най-съществените прояви на динамика“ (с. 81) по отношение на словообразуването в българския и чешкия език – върху „активизирането на тенденцията към образуване на думи с т.нар. радикасоиди“ (пак там), като впоследствие прави и най-задълбочения до момента съпоставителен анализ на този тип съществителни имена в двата езика. Съгласно дефиницията, използвана от лексикографите още от осемдесетте години на миналия век, лексемите с радикасоиден член са определени като образувания, функционално и семантично близки до сложните думи, които съдържат в структурата си морфема с неустановен статус, запазваща предметното си значение. Описанието на радикасоидите е от голяма важност дори само поради това, че по думите на авторката те могат да бъдат разглеждани като „един от факторите, предизвикващи конвергентни развойни тенденции между славянските езици“ (с. 82). При обяснението на различията в тази област на българското и чешкото словообразуване отново на преден план излизат типологичните предпоставки. В двата езика съществено се различава съотношението на композитумите и дериватите. Някои пълнозначни компоненти (от интернационален произход) участват в образуването на нови български и чешки сложни думи чрез композиция, а други се реализират само в чешкия или само в българския език. Налице са също така несъответствия в начините на образуване на съкращения и на думи от абревиатурни основи, както и на композити с еднобуквена морфема в препозиция.

В Глава VI авторката насочва вниманието си към иновационните процеси при чешките и българските именни словосъчетания, като разглежда раз-

пространението на чужди номинационни модели със структура „съществително име + съществително име“, увеличаването на броя на калкираните и полукалкираните словосъчетания, т. нар. „деривативност“, и не на последно място – универбизацията (в противовес на мултивербизацията).

Анализът на иновационните процеси се основава на богат и ценен езиков материал от двата езика, а представянето му заедно с оформените в табличен вид количествени данни от българските и чешките речници на неологизмите подчертава убедителността на заключенията на авторката. Успехът на монографията до голяма степен се дължи също така на личните качества на Б. Нишева, които тя последователно проявява и в работата си. Това са преди всичко способността и търпението ѝ отново и отново да разсъждава над проблемите, докато напълно се убеди, че е намерила правилното им, удовлетворително от гледна точка на лингвистиката, решение, както и най-подходящия начин, по който да ги представи.

Б. Нишева е изследователка, на която е напълно чужда макар и най-малката мисловна прибързаност, терминологична непоследователност или пък неточна формулировка, а това също в немалка степен допринася за високото равнище на нейната работа, което безспорно заслужава вниманието както на чешката, така и на българската езиковедска общност. В монографията на Б. Нишева – освен лексиколозите и лексикографите – би следвало да потърсят информация и знание и онези, които се занимават с въпросите за изразяването и себеизразяването чрез езика, с проблемите на книжовния език и некнижовните езикови формации, езиковата култура, социолингвистиката и т.н.

ЛЮДМИЛА УХЛИРЖОВА
Институт за чешки език
при АН на ЧР, Прага
✉ lidauhlirova@seznam.cz

Превод
МИХАЕЛА КУЗМОВА
Югозападен университет
„Неофит Рилски“
✉ kuzmovam@abv.bg